

Humanitar elmlər

UOT 81

N.S.Məmmədova
Gəncə Dövlət Universiteti
nazrin.m.95@mail.ru

FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN NAĞILLARINDA İŞLƏNƏN FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN KOMPONENT TƏRKİBİNƏ GÖRƏ MÜQAYİSƏLİ-TİPOLOJİ TƏSNİFATI

Açar sözlər: frazeoloji vahidlər, nağıl, fransız dili, Azərbaycan dili, dilçilik, linqvistika, tipologiya, təsnifat

Fransız və Azərbaycan nağıllarının frazeologiyası fransız və Azərbaycan xalqlarının tarixini, milli-mədəni xüsusiyyətlərini, mənəvi dəyərlərini, dünya görüşünü və həyat təcrübəsini özündə əks etdirir.

Fransız və Azərbaycan nağılları keçmiş ümumbəşər mədəni irsin ənənələri əsasında yaradılıb, zaman keçdikcə bu ənənələrə milli çalarlar qatılıb və nəticədə milli nağıllar meydana gəlib. Buna görə də fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnləri dünya milli mənzərəsinin qədim hissəsi kimi, fransız və Azərbaycan nağıllarının mətnlərində istifadə olunmuş frazeoloji vahidlər isə dünya dil mənzərəsinin qədim və az dəyişən hissəsi kimi dəyərləndirilə bilər.

Məqalədə fransız və Azərbaycan xalq dillərinin qaynaqları olan nağıllarda istifadə olunmuş frazeoloji vahidlər müqayisəli-tipoloji cəhətdən konkret materiallar əsasında tədqiq olunmuşdur.

Н.С.Мамедова

СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ ФРАНЦУЗСКИХ И АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ СКАЗОК ПО ИХ КОМПОНЕНТНОМУ СОСТАВУ

Ключевые слова: фразеологизмы, сказка, французский язык, азербайджанский язык, лингвистика, языкознание, типология, классификация

В статье на конкретном материале сравнительно и типологически изучены фразеологические единицы, используемые в сказках, являющихся первоисточниками французского и азербайджанского просторечных языков.

Фразеология французских и азербайджанских сказок отражает историю, национально-культурные особенности, нравственные ценности, мировоззрение и жизненный опыт французского и азербайджанского народов.

Французские и азербайджанские сказки создавались на основе традиций прошлого общечеловеческого культурного наследия, со временем к этим традициям добавлялись национальные оттенки, в результате чего формировались

национальные сказки. Поэтому тексты французских и азербайджанских сказок можно оценивать как древнюю часть национального ландшафта мира, а фразеологизмы, используемые в текстах французских и азербайджанских сказок, как древнюю и малоизменяющуюся часть мирового языкового ландшафта.

N.S.Mammadova

COMPARATIVE-TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS USED IN FRENCH AND AZERBAIJANI FAIRY TALES ACCORDING TO THEIR COMPONENT COMPOSITION

Keywords: *phraseological units, fairy tale, French, Azerbaijani, linguistics, typology, classification*

The phraseology of French and Azerbaijani fairy tales reflects the history, national-cultural characteristics, moral values, world view and life experience of the French and Azerbaijani peoples.

French and Azerbaijani fairy tales were created on the basis of the traditions of the past universal cultural heritage, over time, national shades were added to these traditions, and as a result, national fairy tales were formed. Therefore, the texts of French and Azerbaijani fairy tales can be evaluated as an ancient part of the national landscape of the world, and the phraseological units used in the texts of French and Azerbaijani fairy tales can be evaluated as an ancient and little-changing part of the world language landscape.

In the article, the phraseological units used in fairy tales, which are the sources of the French and Azerbaijani vernacular languages, were comparatively and typologically studied on the basis of concrete materials.

Nağıllarda işlənən frazeoloji vahidlər xalqların milli-mədəni xüsusiyyətlərini demək olar ki, ikiqat əks etdirir. Nağıl özü-özlüyündə bir məcazdır, o simvollar və gizli mənalarla zəngindir, frazeoloji vahidin də əsas xüsusiyyəti onun məcazi mənada işlənməsidir. Digər tərəfdən, dünya xalqlarının dil və mədəni əlaqələrinin tədqiqi, müasir dilçiliyin aktual problemi olaraq qalır. Struktur-genetik cəhətdən fərqlənən, coğrafi yaxınlığa və uzunmüddətli mədəni-tarixi əlaqələrə malik olmayan fransız və Azərbaycan dillərində aşkarlanan paralellər, oxşar və fərqli süjetə malik olan nağıllar və bu nağılların oxşar və fərqli linqvistik xüsusiyyətləri, o cümlədən nağıllarda istifadə olunan frazeoloji vahidlərin müqayisəli tədqiqi və təhlili dünya dəyərləri paradigmatında universalizmaların və fərqli xüsusiyyətlərin müəyyənləşdirilməsi nöqteyi-nəzərindən də xüsusi rola malikdir.

Müxtəlif dillərin frazeoloji fondunun təhlili və müqayisəsi müasir dilçiliyin aktual istiqamətlərindən olan koqnitiv dilçiliyin diqqət mərkəzində olan məsələlərdən biridir. Frazeoloji vahidlər həm dünyanın ümumi dil mənzərəsinin, həm də milli dil mənzərəsinin yaradılmasında mühüm rol

oynayır, bu vahidlər nitqimizi zənginləşdirməklə yanaşı, xalqın tarixini, milli-mədəni xüsusiyyətlərini, adət-ənənələrini, milli kimliyini özündə əks etdirir. Görkəmli dilçi alim A.Qurbanovun da qeyd etdiyi kimi, “Frazeologiyanın məqsədi frazeoloji vahidlərin dildə mövqeyini müəyyənləşdirmək, onların müvafiq prinsiplərə əsasən təsnifini vermək, üslubi xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, əmələgəlmə və inkişaf etmə yollarını aşkar etməkdən ibarətdir”[7, s.3].

Fransız və Azərbaycan nağıllarında aşkar etdiyimiz frazeoloji vahidlərin müqayisəli-tipoloji təhlilini aparmaq üçün, onları komponent tərkibinə görə aşağıdakı qruplara ayırmaq olar:

1. Somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər;
2. Tərkibində dinlə bağlı sözlər olan frazeoloji vahidlər;
3. Onomastik frazeoloji vahidlər;
4. Rəqəm tərkibli frazeoloji vahidlər;
5. Zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər.

Somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər insan bədən üzvlərini adlandıran leksemlərin iştiraki ilə düzəlir. Somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər tədqiq etdiyimiz fransız və Azərbaycan dillərinin frazeoloji fondunun ən əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. Bu fakt nağılları araşdırarkən də öz təsdiqini tapdı.

Aparığımız tədqiqat nəticəsində deyə bilərik ki, həm fransız, həm də Azərbaycan nağıllarında somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər ən çoxsaylı qrup təşkil edir. Lakin əldə etdiyimiz material əsasında deyə bilərik ki, hər iki dildə somatizm tərkibli frazeoloji vahid çox olsa belə, onların arasında ekvivalentlər yox dərəcəsidir. Bunu da izah etmək çətin deyil. Hər bir xalq cəmiyyətdə baş verən hadisələrə müxtəlif reaksiya verir və emosiyalarını özünə xas şəkildə ifadə edir. Buna görə də iki dildə istifadə olunan frazeoloji vahidlərin tərkibində müxtəlif komponentlər ya daha çox, ya daha az işlənir, ya da ümumiyyətlə işlənir.

Bu məsələ ilə bağlı Ə.H.Hacıyeva yazır: “Hind-Avropa dillərində bir sıra somatik leksemlərin idiomatik aktivliyi türk dillərindəkindən ciddi şəkildə fərqlənir. Məsələn, “ağ ciyər”, “yanaq”, “çənə”, “kirpik”, “böyrək”, “qara ciyər”, “qabırğa” somatizmləri german dillərində idiomatik birləşmələrin tərkibində ya tamamilə işlənir, ya da qeyri-fəaldır, türk dillərində isə əksinə, çox fəaldır. Lakin Hind-Avropa dillərində “bədən”, “əsəb”, “dirsək” somatizmləri frazayaratma prosesində türk dillərindəkindən daha fəaldır. Nəhayət, türk dillərində baş-ayaq, baş-göz tipli qoşa sözlərə tez-tez rast gəlsək də, Hind-Avropa dillərində belə qoşa sözlərin idiomatik birləşmələr yaratmaqda iştirakına nadir hallarda təsadüf edirik” [5, s.30-31].

Azərbaycan nağıllarında tərkibində “baş” leksemi olan frazeoloji vahidlər çoxluq təşkil edir. “Baş” leksemi ilə 36 frazeoloji vahid aşkar olunmuşdur:

-ağlı başından çıxmaq - sərsəmləmək: “*Mələkxanım bunu eşidəndə, ağlı başından çıxıb qışqırdı*”. (“Hatəmin nağılı”);

-ağlına başına cəm eləmək – özünü toparlamaq, düzgün aparmaq: “*Ağlına başına cəm elə*”. (“Tapdıq”);

-dünya başına daraldı – pis vəziyyətə düşmək: “*Xanımın dərdi bir idi, oldu iki, dünya başına daraldı*”. (“Nuşaranın nağılı”);

-dünya başına fırlanmaq - pis vəziyyətə düşmək: “*Dünya Kəlləgözün başına fırlandı, kökündən qopan ağac kimi yerə yuxıldı*”. (“Nuşaranın nağılı”);

-kül başına – söyüş: “*Kül sənin başına, elə bil səndən savayı dünyada toyuq yoxdur*”. (“Ovçu Pirim”); “*Ay sənin başına kül olsun...*” (“Dünya gözəli ilə sarı inəyin nağılı”);

-yuxarı baş - ən hörmətli yer: “*Padşah tacir Əhmədin pişvazına çıxıb, yuxarı keçirdib otururdu*”. (“Əhməd”);

Fransız dilində “baş” – “tête” ləksemi 2 frazeoloji vahid aşkar olunmuşdur:

- se mettre en tête – yalnız o haqda düşünmək, başına salmaq : « *Le roi, qui s’était mis en tête ce bizarre projet*”. (“Peau d’âne”. Ch. Perrault.); “*...un roi voisin, et jaloux de toutes les prospérités du grand roi, résolu de lui disputer la possession de la princesse, et se mit en tête d’en faire la conquête et celle de son île...*” (“L’île inaccessible”. Mme d’Aulnoy.);

-se casser la tête – başını sındırmaq: “*Il s’enferma huit jours entiers dans un petit cabinet, où il se cassait la tête contre les murs tant il était affligé*” (“L’oiseau bleu”. Mme d’Aulnoy)

Hər iki dildə “göz” – “l’œil /les yeux” ləksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər qeydə alınmışdır.

Fransız dilindən fərqli olaraq, Azərbaycan dilində iki ləksem – somatizm tərkibli frazeoloji vahidlər də işlənir. Bu qəbildən 7 frazeoloji vahid qeydə alınmışdır:

-dili-ağzı qurumaq - təəccüblənmək: “*Kişinin dili-ağzı quruyub, dedi...*”. (“Qaraqaşın nağılı”);

-əl-ayağı soyumaq – ruhdan düşmək: “*Lotuların əl-ayağı işdən-gücdən soyudu, qərara aldılar ki, hər gecə rəmmalın bacasından biri pussun*”. (“Dad Xənpərinin əlindən”);

-ağız-burnunu oynatmaq – narazılığını bildirmək: “*Padşah başladı ağız-burnunu oynatmağa*”. (“Ceyranın nağılı”);

-ürək-göbək qalmamaq - qorxmaq: “*Xanda ürək-göbək qalmadı*”. (“Qəhrəman nağılı”);

-bir başına, bir dizinə vurmaq – peşman olmaq: “*İbrahim bir başına vurdu, bir gözünə...*” (“Hatəmin nağılı”).

Fransız və Azərbaycan nağıllarında toponimlər və antroponimlər vasitəsilə yaranan frazeoloji vahidlər də işlənir. Bu frazeoloji vahidlər mədəni-

tarixi məlumatlarla zəngindir. Hər iki müqayisə olunan dildə maraqlı misallar diqqətimizi cəlb etdi. Fransız nağıllarında işlənən toponim tərkibli frazeoloji vahidlərə müraciət edək:

-l'eau de la Reine de Hongrie – “Macarıstan kraliçasının suyu”, xüsusi ətr növü: “ On lui frotte les tempes avec de l'eau de la Reine de Hongrie; mais rien ne la faisait revenir”. (“La Belle au bois dormant”. Ch.Perrault).

Bu ifadənin mənşəyi orta əsrlərə təsadüf edir. “Macarıstan kraliçasının suyu” Avropada yaradılan ilk ətirlərdəndir. Rozmarin otunun əsasında hazırlanan bu ətir, xüsusi olaraq, Macarıstan kraliçası Elizabet üçün hazırlanmışdır. 1370-ci ildə ətir Fransa kralı Beşinci Karla hədiyyə olunmuş, bundan sonra isə digər Avropa ölkələrinə də geniş yayılmışdır. XVII-ci əsrdə “Macarıstan kraliçasının suyu” XIV-cü Lüdovikin sarayında ən çox istifadə olunan ətirlərdən biri idi. Hal hazırda bu ətri Fransada “Fragonar” ətir evi istehsal edir. [4,s.358-361]

Diqqətimizi cəlb edən ifadələrdən biri də Şarl Perronun “Çəkməli Pişik” nağılında işlənən “marquis de Carabas” – “Karaba markizi” ifadəsi oldu:

- marquis de Carabas – Karaba markizi (zəngin insan haqqında deyilir): “Voilà, Sire, un Lapin de Garenne que Monsieur le Marquis de Carabas (c'était le nom qu'il lui prit en gré de donner à son Maître) m'a chargé de vous presenter de sa part” (“Le Maître Chat ou Le Chat botté”).

Fransız mənbələrində “marquis de Carabas” – “Karaba markizi” ifadəsi barəsində çox maraqlı məlumat təqdim olunub. Etnoloq Jilbert Rujeyə görə, Carabas – “Carabag” sözündən əmələ gəlib: “Carabag est un mot turc qui désigne les « montagnes [...] dans lesquelles il y avait autrefois des lieux de délices où les sultans mongols et autres princes faisaient leur séjour pendant l'été” .[3,s.135]

« Qarabağ türk sözüdür, yay vaxtı mongol sultanlarının və digər şahzadələrin istirahət etdikləri dağların adıdır ». Bu məlumat Bartelemi Derbelo de Molenvilin 1777-1779 illərdə nəşr etdiyi « Bibliothèque orientale, ou Dictionnaire universel contenant tout ce qui fait connoître les peuples de l'Orient. Leurs histoires et traditions, tant fabuleuses que véritables, leurs religions et leurs sectes, leurs gouvernements, politique, loix, mœurs, coutumes et les révolutions de leurs empires, les arts et les sciences, la théologie, médecine, mythologie, magie, physique, morale, mathématiques, histoire naturelle, chronologie, géographie, observations astronomiques, grammaire et rhétorique, les vies de leurs saints, philosophes, docteurs, poètes, historiens, capitaines, et de tous ceux qui se sont rendus illustres par leur vertu, leur sçavoir ou leurs actions ; des jugemens critiques et des extraits de leurs livres écrits en arabe, persan ou turc, sur toutes sortes de matières et de professions” adlı əsərində də öz əksini tapmışdır. (Barthélemy d'Herbelot de Molainville).

-face vermeille des Suisses – qırmızı sifət insan haqqında deyilir: “Il

reconnut pourtant bien au nez bourgeonné et à la face vermeille des Suisses”. (“La Belle au bois dormant”).

Suisse – İsveçrə dünyada öz dağ iqlimi ilə tanınır. Orada yaşayan insanların sifəti dağ iqlimindən qırmızı olur.

Rəqəmlər universal işarələrdir. A.F. Losevin sözləri ilə desək, “rəqəmi dünyada ilk işarə hesab etsək, yanılmırıq” [10, s.426].

Rəqəmlər hər bir xalqın dilində mövcuddur və miqdar bildirməklə yanaşı, müxtəlif rəmzlər, müxtəlif konnotasiyalar yaradır. Bəzən rəmzlər müxtəlif xalqlarda fərqli mənə daşıyır, bu da dilin kodlaşdırılması prosesində bu və ya digər dil icmasının koqnitiv qabiliyyətində mövcud olan fərqlə izah oluna bilər. V.Humboldt öz tədqiqatlarında qeyd edirdi ki, “hər bir xalq eyni məzmunlu və eyni quruluşlu varlığı özünə məxsus tərzdə görür və bu xüsusiyyət dünyanın milli dil mənzərəsində əks olunur” [9, s.117].

Bir çox hallarda rəqəmlərin rəmzi mənası müxtəlif xalqlarda eynidir. Bu onunla izah oluna bilər ki, yer üzündə olan bütün insanlar eyni hissləri yaşayır. Digər tərəfdən, eyni dinə mənsub olan xalqların mədəniyyətində eyni rəmzlər mövcud ola bilər.

Rəqəmlərin rəmzi mənası, bir çox hallarda, qədim inanclara, dinə söykənir. Y.V.Çəmənəmənliyə görə, hər bir irqin özünəməxsus bir rəqəmi var, türkün - 9, samilərin - 40, 7, qədim Misir və yunanın -12 və s. [2, s.279].

D.N.Medriş hesab edir ki, bu məsələdə milli və regional ənənələr əsas rol oynayır [11, s.20-21]. Məsələn, bir çox xalqlarda, “bir” rəqəmi tək Allahın rəmzi kimi qəbul olunur.

Fransız və Azərbaycan nağılları “bir” rəqəmi olan ifadə ilə başlayır: Il était une fois - Biri vardı, biri yox...

Azərbaycan nağıllarında tərkibində “bir” rəqəmi olan frazeoloji vahidlər çoxdur (16 vahid qeydə alınıb):

- donuzdan bir tük də qopartmaq qənimətdir – cüzi bir şeyi özünə qənimət bilmək: “Donuzdan bir tük də qoparmaq qənimətdir”. (“Tələtin nağılı”);

-bir ayağı o dünyada, bir ayağı bu dünyada - ölüm ayağında: “ O, necə deyərlər, bir ayağı o dünyada, bir ayağı bu dünyada, təzədən başladı zurna-qavala...”. (“Şahzadə Mütəlib”).

-elə bil bir almadır yarı bölüblər – oxşar: “Özləri də bir-birinə elə oxşayırlar ki, elə bil bir alma idilər, yarı bölünmüşdülər”. (“Tapdıq”); “Sən ona o qədər oxşayırsan ki, elə bil bir almanı yarı bölüblər”. (“Daşdəmirin nağılı”);

-bir pula dəyməz – dəyərsiz: “Oğlan baxdı qabaqdakı ata, gördü doğrudan da at bir atdı ki, qırat onun yanında bir pula dəyməz”. (“Hazarandastan bülbülü”);

Fransız nağıllarında tərkibində “bir” rəqəmi olan frazeoloji vahidləri yalnız giriş formullarında müşahidə etmişik.

İki rəqəmi, əsasən, bir birinə zidd olan məfhumların əsasında durur. N.V.Toporov bu rəqəmin rəmzi mənasını bu cür təyin edir: “İki rəqəmi bir birini tamamlayan – qadın və kişi, səma və torpaq, gün və gecə kimi anlayışlara, cütlük, əkizlik məfhumlarına işarə edir” [14, s.630].

V.Y.Propp “Sehrli nağılın morfolojiyası” əsərində yazır ki, “nağıl qəhrəmanlarının təkrar olunan hərəkətləri nağılın əsasını təşkil edir” [12, s.18]. Bu fikir xüsusilə “üç” rəqəmi ilə əlaqələndirilə bilər.

Dünya xalqlarının nağıllarının əksəriyyətində, “üç” rəqəmi ən çox işlənən rəqəmdir: üç arzu tutulur, ailədə üç uşaq olur, dualar ya da sehrli sözlər üç dəfə təkrar olunur, göydən üç alma düşür, qəhrəmana üç çətin tapşırıq ya üç sual verilir və s. Bu rəqəmin çox işlənməsinin tarixi-mədəni əsasları var. Xristian ənənəsinə görə “üç” rəqəmi müqəddəs üçlüklə – Ata, Oğul və Müqəddəs Ruhla əlaqələndirilir. Qədim yunan mifologiyasına görə, Olimp dağında üç əsas allah dünyanı idarə edib: Zevs – göyün və yerin sahibi, Poseydon – dənizlərin sahibi və Ad – yeraltı dünyanın sahibi. V.V.İvanovun, V.N.Toporovun fikrincə, folklorda və adət-ənənələrdə “üç” sayına diqqətin səbəbi kosmosun üç pilləli strukturu ilə bağlı ola bilər [6, s.81].

Ə.Qarabağlı “üç” sayı haqqında bu cür yazır: “Çox maraqlıdır ki, nağılarımızda və xalq etiqadında həmişə üçüncü əvvəlki ikidən fərqlənir, üçüncü oğul daha qoçaq olur, üçüncü gündə məsələ həll olunur, üçüncü yol daha xeyirli olur, üçüncü zərbə daha müvəffəqiyyətli nəticə verir, üçüncü bacı daha gözəl, daha zirək və daha sədaqətli olur və i.a.” [8, s.27].

“Üç” fransız və Azərbaycan nağıllarında da ən çox işlənən rəqəmdir. Məsələn, həm fransız, həm də Azərbaycan nağıllarında cadugərlər və sehrbazlar sehrli çubuğu üç kərə hərəkətə gətirirlər.

Fransız dilində: “En même temps elle frappe trois fois le Rameau d’Or, et tous ceux qui avaient été retenus dans le château parurent ; chacun sous sa forme naturelle y retrouva sa maîtresse”. (“Le Rameau d’or”). “Aussitôt, il frappa trois coups de sa baguette, et les plumes, sortant à milliers de la tonne, se rangeaient d’elles-mêmes par petits monceaux tout autour de la chambre”. (Gracieuse et Percinet. M-me d’Aulnoy)

Azərbaycan dilində : “Çubuğu üç kərəm yerə çəkib bütün şəhər əhlini insan elədi” [1, s.125].

«L’oiseau de vérité» fransız nağlında “üç” rəqəmi bir neçə dəfə təkrarlanır: kralın üç nəvəsi olur, kraliça üç dəfə uşaqlara şər atır, kral uşaqlara üç çətin tapşırıq verir, sehrli quş üç dəfə uşaqların köməyinə gəlir.

Nağıl qəhrəmanlarının üç arzusu yerinə yetirilir: “Je viens, dit Jupiter, touché de ta plainte, je faire voir le tort que tu me fais. Écoute donc. Je te promets, moi qui du monde entier suis le souverain maître, d’exaucer pleinement les trois premiers souhaits”. (“Les souhaits ridicules”. Ch.Perrault).

A.Y.Rojanski də, “yeddi” rəqəminin bir çox dillərdə frazeoloji

vahidlərin yaranmasında məhsuldar olduğunu qeyd edir [13].

Fransız və Azərbaycan nağıllarında “yeddi” rəqəminə çox yerdə rast gəlmək olar. Məsələn, Ş.Perronun “La Belle au bois dormant” nağılında, yeddi pəri şahzadə qıza yeddi niyyət edir: “...on donna pour Mairaines à la petite Princesse toutes les Fées qu'on pût trouver dans le Pays (il s'en trouva sept), afin que chacune d'elles lui faisant un don...”. Həmin nağılda « sehrli ayaqqabı vasitəsi ilə yeddi lyönü (məsafə vahidi) bir addıma keçən qnom haqqında da söhbət gedir: “... mais elle en fut avertie en un instant par un petit Nain, qui avait des bottes de sept lieues (c'était des bottes avec lesquelles on faisait sept lieues d'une seule enjambée)».

Yeddi lyö məsafəni bir addıma fəth edən sehrli ayaqqabını Ş.Perronun digər nağıllarında da görmək olar : “Donne-moi vite mes bottes de sept lieues, lui dit-il, afin que j'aie les attraper”. (“Le Petit Poucet”). “Petit Poucet” nağılında həm əsas qəhrəman Barmaqçıqın ailəsində 7 oğul uşağı, həm də divin yeddi qızı olur. Azərbaycan nağıllarında da yeddi rəqəmi çox işlədilir: “Ancaq o çeşmənin yanına getmək üçün gərək yeddi dənə odlu dərədən keçəsən” (“Hazarandastan bülbülü”); “Yeddi ilin tamamında uşağın olar” (“Şahzadə Mütəlib”); “Div boynuna aldı ki, Məlikməmmədi o oğurlayıb, özü də yeddi təpə qalasında tilsimə salıb”. (“Məlikməmməd”); “Padşah o saat ovçu Piri çağırırdı ki, yeddi günün müddətinə mənə fil sümüyündən bir imarət tikdirməsən boynunu vurduracağam” (“Ovçu Piri”).

Azərbaycan nağıllarında tərkibində “yeddi” rəqəmi olan frazeoloji vahidlər qeydə alınıb (2 vahid):

-göyün yeddinci qatına qaldırmaq – yüksəkliyə qaldırmaq: “Bu adamların bir tərəfindən quş, bir tərəfindən də at tutdu, göyün yeddinci qatına qaldırdılar”. (“Vəfalı at”);

-yeddi gün, yeddi gecə - fasiləsiz: “Toy-balaban, yeddi gün, yeddi gecə toy eləyib, aləmi üstünə güldürüb evləndi, cavan bir qız aldı” (“Şahzadə Mütəlib”); “Yeddi gün, yeddi gecə toy vurub, murad hasil elədilər”. (“Simanın nağılı”).

Zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər bir çox dillərdə mövcuddur. Bu ifadələr insanın bineyi-qədimdən təbiətlə və heyvanlar aləmilə sıx əlaqəsindən yaranıb. Maraqlı faktdır ki, fransız nağıllarında zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər demək olar ki, yox dərəcəsidir, biz yalnız tərkibində “hibou” – “bayquş” zoonimi olan bir frazeoloji vahid qeydə almışıq:

-crier en hibou désespéré – ümitsiz bayquştək qışqırmaq: “En entrant dans un grand bois, si matin qu'il ne voyait qu'à peine son chemin, il entendit un hibou qui criait en hibou désespéré”. (“La Belle aux cheveux d'or”. Mme d'Aulnoy).

Azərbaycan dilində zoonim tərkibli frazeoloji vahidlər kifayət qədərdir. Frazeoloji vahidlərin yaranmasında istifadə olunan zoonimlər aşağıdakılardır:

“it”, “at”, “keçi”, “ilan”, “pişik”, “qarğa”, “quş”, “toyuq”.

“İt/köpək” leksemləri ilə düzələn frazeoloji vahidlər (5 vahid):

-it günü – çətin həyat : “Onların günü it günü idi”. (“Şirzad”);

-nə itin azıb?- orada nə edirsən? nə işin var?: “Bu balnan hara gedirsən, meşədə sənin nə itin azıb?” (“Ovçu Pirim”.);

-itin qızı – söyüş: “Ay itin qızı, hardaydın?” (“Qaraqaşın nağılı”);

-it oğlu – söyüş: “Bu it oğlu padşah bizi də, heyvanları da həmişə qara içində saxlayır” (“Cantiq”);

-köpək oğlunun qızı – söyüş: “Dur, dur, köpək oğlunun qızı”. (“Qaraqaşın nağılı”).

“İlan” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər (3 vahid):

-ilan ağzından qurtarmaq – çox təhlükəli vəziyyətdən çıxmaq: “Bizi ilan ağzından qurtarmısan”. (“Naxırçı oğlu Eyvazın nağılı”);

“At” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər (2 vahid):

-at oynatmaq – hünər göstərmək: “Kəbindən sonra mən gərək sənin üçün pəhləvan paltarı geyinib ata minib camaatın qabağında at oynadım”. (“Qara vəzir”);

-cin atına minmək – hirsələnmək: “Bunu görəndən padşah cin atına mindi”. (“Ağ atlı oğlan”).

“Keçi” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahidlər (2 vahid):

-keçi can hayında, qəssab piy axtarır – hər kəs öz mənafeyi haqqında fikirləşir: “Eh keçəl, keçi can hayında, qəssab piy axtarır”. (“Eloğlu”);

-keçi su bulandırması edir – ağ eləmək, bezdirmək: “Bir söz desə onun boynunu vurduracaq, keçi su bulandırması eləyir”. (“Vəfalı at”).

“Pişik” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahid (1 vahid):

-pişiyini ağaca çıxarmaq – möhkəm cəzalandırmaq: “Qorxudan başladı titrəməyə ki, indi quldurlar çıxıb mənim pişiyimi ağaca çıxaracaqlar”. (“Məhəmməd”)

“Qarğa” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahid (1 vahid):

-beynini qarğa aparmaq – başı xarab olmaq: “A kişilər, bəzi beynlərini qarğa aparmışlar deyirlər ki, yüz arvadın ağı bir sərçənin ağından azdır”. (“Əvvəli elə, axırı belə”).

“Quş” leksemi ilə düzələn frazeoloji vahid (1 vahid):

-dövlət quşu – müvəffəqiyyət rəmzi: “Quş uçurdan vaxt dövlət quşu gəlib qondu dərvişin başına”. (“Əhmədi Çəkkaş”).

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan nağılları: 5 cildə, III c. /Tərtib edəni Ə.Axundov. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 296 s.
2. Çəmənşəminli Y.V. Əsərləri:3 cildə, II c., Azərbaycan nağıllarının əhval-

- ruhiyyəsi. Bakı: Avrasiya Press, 2005, 664 s.
3. *Насијева Ә.Н.* Müxtəlif sistemli dillərdə somatik frazeoloji birləşmələr. Bakı: Nurlan, 2007, 296 s.
 4. *Qurbanov A.* Müasir Azərbaycan dilinin frazeologiyası. Bakı, 1963, 464 s.
 5. *Qarabağlı Ә.* Məktəbdə şifahi xalq ədəbiyyatının tədrisi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1961, 97 s.
 6. Charles Perrault, Contes, Classiques Garnier, Bordas, 1991, p.88
 7. Dorveaux Paul. «L'Eau de la reine de Hongrie», Bulletin de la Société d'histoire de la pharmacie, vol. 6, n° 19, 1918, p.358-361
 8. *Иванов В.В., Топоров В.Н.* Славянские языковые моделирующие семиотические системы. Москва: Просвещение, 1965, 245 с.
 9. *Гумбольдт В.* Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984, 304 с.
 10. *Лосев А.Ф.* Самое само / А.Ф.Лосев // Миф, число, сущность. Москва: Мысль, 1994, 920 с.
 11. *Медриш Д.Н.* Литература и фольклорная традиция. Саратов: Изд. Саратовского университета. 1980, 299 с.
 12. Пропп В.Я. Морфология/исторические корни волшебной сказки. Москва: Лабиринт, 1998, 624 с.
 13. *Рожанский А.Я.* Устойчивые словосочетания с глагольным стержнем в современном турецком языке. Тбилиси, 1968, 261 с.
 14. *Топоров М.Н.* Числа / М. Н. Топоров // Мифы народов мира: Энциклопедия: в 2-х т-х, Т. 2, Москва: Советская энциклопедия, 1980, 1147 с.

Redaksiyaya daxil olub 10.02.2023